

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

КОВАЛЬ ІРИНА ІГОРІВНА

УДК 811.112.2'373.424'74(043)

**ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ *SCHÖNHEIT* У ЛЕКСИЧНИХ ТА
ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЯХ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ:
ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

10.02.04 – германські мови

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Херсон – 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі німецької філології Київського національного лінгвістичного університету Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
ГАМЗЮК Микола Васильович,
Київський національний лінгвістичний університет,
завідувач кафедри німецької філології

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
ШКОЛЯРЕНКО Віра Іванівна,
Сумський державний педагогічний університет
імені А.С.Макаренка,
завідувач кафедри германської філології

кандидат філологічних наук, доцент
ОРЕЛ Ірина Іванівна,
Рівненський державний гуманітарний університет,
доцент кафедри романо-германської філології

Захист відбудеться « 2 » липня 2018 р. о 15.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради К 67.051.05 Херсонського державного університету за адресою: 73000, м. Херсон, провулок Інженера Корсакова, 47, ауд. 322.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Херсонського державного університету за адресою: 73000, м. Херсон, вул. Університетська, 27.

Автореферат розісланий « 1 » червня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

А.О. Цапів

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

У реферованій дисертації представлено результати дослідження лінгвокультурологічних особливостей концепту SCHÖNHEIT, вербалізованого лексичними та фразеологічними одиницями німецької мови.

Проблема відображення пізнавальної діяльності людини, спрямованої на вивчення навколишнього середовища, посідає важливе місце в працях багатьох українських та зарубіжних лінгвістів, таких як-от: Ф. С. Бацевич, А. Вежбицька, С. Г. Воркачов, М. В. Гамзюк, О. М. Кагановська, В. І. Карасик, Г. В. Колшанський, В. В. Козловський, О. С. Кубрякова, А. М. Приходько, Н. В. Романова, О. О. Селіванова, Г. Г. Слишкін, В. І. Школяренко та ін. Проте картина об'єктивного світу, відтворена у свідомості окремої людини в зв'язку з її індивідуальними чи національно-культурними особливостями, набуває суб'єктивного характеру, що закріплюється за допомогою лінгвістичних засобів у мовній картині світу. Це зумовлює актуальність теми людського чинника в мові, тобто антропологічності в лінгвістиці, що передбачає дослідження мови в нерозривній єдності з людиною, її свідомістю, способом мислення. Вивчення концептів як частини концептуальної картини світу дозволяє розкрити природу мови і пояснити її.

Не дивлячись на те, що до інтерпретації концепту в різні часи зверталась велика кількість вчених (А. П. Бабушкін, А. П. Загнітко, О. О. Залевська, А. Е. Левицький, В. Г. Ніконова, З. Д. Попова, Ю. С. Степанов, М. Шварц та інші), термін до цього часу не має однозначного тлумачення у науці на сучасному етапі її розвитку. Це пов'язано з тим, що будучи складним науковим поняттям, концепт є базовим терміном у декількох галузях сучасного мовознавства, таких як-от: психолінгвістика, когнітивна лінгвістика, лінгвокультурологія. У зв'язку з цим, існує потреба в комплексному підході до трактування лінгвокультурологічного концепту.

SCHÖNHEIT є одним із центральних концептів німецької лінгвокультури, який є і загальнолюдською категорією, оскільки є універсальним для більшості народів світу, і водночас поняттям культури, оскільки є національно специфічним. Значний інтерес становить вивчення реалізації концепту SCHÖNHEIT у лексико-фразеологічній картині світу. Інтерес пояснюємо тим, що лексичні та фразеологічні одиниці, які вербалізують концепт SCHÖNHEIT, позначають національні стереотипи, відображають історію, культуру, побут, соціально-економічне життя народу.

Актуальність дослідження визначається загальною тенденцією гуманітарної парадигми знання до соціокультурного вивчення мовленнєвої діяльності, у межах якої виокремлюється один із пріоритетних напрямків сучасної лінгвістики – лінгвокультурологічний аналіз з підвищеним інтересом до мовного картинування світу, специфіки національних характерів і ціннісних орієнтирів етносу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах наукової теми кафедри німецької філології Київського національного лінгвістичного університету «Взаємодія мовних одиниць різних рівнів у системі мови і мовлення: лінгвокультурологічний, лінгвокогнітивний та функціонально-прагматичний аспекти», затвердженої вченою радою КНЛУ (протокол № 4 від 27 жовтня 2014 року). Проблематика дисертації вписується у коло питань, що досліджуються згідно з держбюджетною науковою темою

Міністерства освіти і науки України «Мови світу: генезис, таксономія, функціонування у синхронії і діахронії» №0115U002513, наказ № 1243 МОН України від 31 жовтня 2014 р., наказ № 105 від 9 лютого 2015 р. Тему дисертації затверджено вченою радою КНЛУ (протокол № 5 від 24 грудня 2012 року).

Метою дослідження є лінгвокультурологічний аналіз лексичних та фразеологічних засобів вербалізації концепту SCHÖNHEIT у німецькій мові.

Поставлена мета визначає **завдання** дослідження:

- висвітлити теоретичні засади дослідження вербалізації концепту SCHÖNHEIT, спираючись на досягнення українських та зарубіжних розробників лінгвоконцептології та лінгвокультурології, лексичної семантики та фразеології, філософії та естетики;

- розробити комплексну методикау дослідження лінгвокультурологічного концепту SCHÖNHEIT;

- визначити активатори концепту SCHÖNHEIT у діахронії, зокрема в давньо-, середньо- та нововерхньонімецький періоди;

- описати лексичні засоби вербалізації концепту SCHÖNHEIT у сучасній німецькій мові;

- встановити фразотворчу активність лексем ЛСГ *schön* та *Schönheit*;

- розкрити специфіку концептуалізації SCHÖNHEIT фразеологічними одиницями німецької мови;

- охарактеризувати особливості вербалізації концепту SCHÖNHEIT пареміями німецької мови.

Об'єктом дослідження є лексичні та фразеологічні одиниці німецької мови, які вербалізують концепт SCHÖNHEIT.

Предметом дослідження є лінгвокультурологічні особливості вербалізації концепту SCHÖNHEIT у німецькій мові.

Матеріалом дослідження слугують дані суцільної вибірки із тлумачних, синонімічних, фразеологічних словників, збірників прислів'їв, приказок та афоризмів. Загальна кількість проаналізованих лексичних одиниць становить 588, фразеологічних одиниць – 405. Картотека, укладена автором, налічує близько 50 прикладів із текстів (IX-XIX ст.) та 42 238 мікроконтексти із 127 публіцистичних джерел 1953-2016 рр., які входять до корпусу Інституту німецької мови у м. Мангейм.

Основним **методом дослідження** мовного матеріалу в дисертації є *концептуальний аналіз*, який передбачає семантичний аналіз лексичних та фразеологічних одиниць, залучаючи не тільки лінгвістику, але й культурологічний коментар та історичний, соціологічні дані, надбання філософії та естетики, і включає: *лексикографічний опис лексичних одиниць* для визначення загальнонаціональних та специфічних компонентів концепту на системно-мовному рівні; *компонентний аналіз* для вивчення семного складу та структури семних зв'язків значення; *метод лексико-семантичних полів* для відстеження формування і функціонування культурно-зумовлених стереотипів та національно-специфічних оцінок концепту SCHÖNHEIT у німецькій лінгвокультурі; *компонентний аналіз* для виокремлення сем лексичних та фразеологічних одиниць, *фразеологічний аналіз* для інтерпретації фразеологічних номінацій концепту SCHÖNHEIT.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в дисертації уперше систематизовано, описано й верифіковано лексичні та фразеологічні засоби, які вербалізують концепт SCHÖNHEIT, визначено культурологічну специфіку позитивної естетичної оцінності в німецькій лінгвокультурі, уточнено дефініцію лінгвокультурологічного концепту SCHÖNHEIT, вперше представлено становлення концепту SCHÖNHEIT у історичній перспективі, виокремлено критерії краси німецькомовного населення, розроблено комплексну методика дослідження лінгвокультурологічного концепту SCHÖNHEIT.

Практичне значення одержаних результатів дослідження зумовлено можливістю їхнього використання при складанні словників («Концептуарій німецької лінгвокультури», «Образи світу німецької культури», «Словник німецької культури», у таких теоретичних курсах як-от: мовознавство (розділи «Лексико-семантична система мови», «Сучасні наукові парадигми»), лексикологія німецької мови (розділи «Лексико-семантичні поля», «Етимологія», «Словотвір», частина «Фразеологія»), стилістика німецької мови (розділ «Стилістична диференціація лексики і фразеології»), історія німецької мови (розділ «Історичний розвиток словникового складу німецької мови»), у спецкурсах, присвячених проблемам мовної еволюції, оцінності мовних одиниць, у практиці викладання німецької мови, а також у науково-дослідницькій роботі студентів, магістрів та аспірантів.

Апробація результатів дослідження здійснювалась на засіданнях кафедри німецької філології Київського національного лінгвістичного університету (2012 – 2018 рр.) та на дев'яти міжнародних науково-практичних конференціях: «Україна і світ: діалог мов та культур» (Київ, 2013, 2014, 2015, 2018), «Пріоритети германського та романського мовознавства» (Луцьк, 2013), «Мови і світ: дослідження та викладання» (Кіровоград, 2014), «Рівень ефективності та необхідність впливу філологічних наук на розвиток мови та літератури» (Львів, 2014), «Сучасні тенденції у сфері лінгвістики, мовної комунікації та методики викладання іноземних мов» (Тернопіль, 2014), «Лексикологія і фразеологія: історія, культура, сучасність» (Київ, 2017), та на українсько-німецькому аспірантському колоквиумі «Forschungsaspekte der ukrainisch-deutschen Nachwuchsgermanistik» (Трускавець, 2014).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено в п'яти одноосібних статтях, опублікованих у фахових наукових виданнях України (2,63 др. арк.), дві з яких включені до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз (0,98 др. арк.), одній одноосібній статті у науковому періодичному виданні іншої держави (0,37 др. арк.), а також у шести тезах доповідей на наукових конференціях (0,8 др. арк.). Загальний обсяг авторських публікацій з проблематики дослідження становить 3,8 др.арк.

Обсяг і структура роботи. Загальний обсяг дисертації – 250 сторінок, із них 198 сторінок основного тексту. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів з висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (296 позицій, з-поміж яких 45 іноземними мовами), списку довідкових джерел (43 позиції, у тому числі 29 іноземними мовами), списку джерел ілюстративного матеріалу (4 позиції) та додатків (викладені на 19 сторінках). Дисертація містить 9 таблиць та 3 схеми.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертаційної роботи, її актуальність, визначено об'єкт і предмет дослідження, сформульовано основну мету й завдання роботи, репрезентовано емпіричний матеріал та методи дослідження, розкрито наукову новизну отриманих результатів та їх практичну значущість, вказано форми й кількість апробацій та публікацій, окреслено структуру роботи.

У **першому розділі «Теоретичні засади дослідження вербалізації концепту SCHÖNHEIT»** висвітлено наукове підґрунтя дослідження вербалізації концепту SCHÖNHEIT, спираючись на досягнення українських і зарубіжних розробників лінгвоконцептології та лінгвокультурології, лексичної семантики та фразеології, філософії та естетики; проаналізовано засоби мовної реалізації та зміст лінгвокультурологічного концепту SCHÖNHEIT.

У розвідці представлено розуміння краси у історичному зрізі. Услід за О. В. Муратовою виокремлюємо у європейській культурі три стійкі багатовікові традиції краси: 1) красу як гармонію, як закономірну єдність її складових частин, що має математичний вираз і носить раціональний характер; 2) красу як нероздільне ціле, подібне сяйву світла й доступне тільки емоційному спогляданню, як продукт божественного натхнення, творчої одержимості; 3) красу як благо, добро, внутрішнє благородство.

У сучасному розумінні красу сприймають як зовнішню форму – обличчя, одяг, приміщення, предмети побуту та інтер'єру. Доведено, що в останні роки краса занепадає, оскільки її розуміють не як грацію, витонченість, неповторність, рідкісність, а перш за все як доглянуте струнке тіло без дефектів та вад, тобто красу мислять опосередковано й типізовано.

У результаті систематизації підходів наукових шкіл лінгвокультурології щодо дефініції концепту та його структури, ми експлікували наступне визначення: *лінгвокультурологічний концепт* – це образно організоване знання окремої лінгвокультури про певне явище культури, що актуалізується на різних мовних рівнях, і має в своїй структурі понятійний, образний та ціннісний компоненти, що визначають зв'язок концепту з мовою, яка його об'єктивує, з культурою як національною системою цінностей, обумовленою історією народу та його духовно-психічним складом, зі свідомістю людини та її діяльністю.

Лінгвокультурологічний концепт SCHÖNHEIT розуміємо як уявлення німецької лінгвокультури про красу як позитивну естетичну оцінність, понятійна складова якого пов'язана з усіма сферами життєдіяльності людини, образна складова є сукупністю образів-еталонів, а ціннісна складова містить положення про визнання краси однією із центральних цінностей німецької лінгвокультури, що обумовлює вектори поведінки.

У розумінні краси універсальна частина концепту SCHÖNHEIT є інстинктивною, а раціонально-оцінна характеристика предметів, явищ, подій і якостей становить національно-специфічну частину. Цей концепт є одним із основних емоційно-чуттєвих ментальних утворень, пов'язаний із інстинктивним розумінням прекрасного та існуючими канонами краси.

Ми виходимо з того, що існують предмети, естетична характеристика яких складає їх базову частину, так і предмети, які в колективній свідомості не пов'язані з

можливістю встановлення естетичної оцінності. Для визначення характеристик естетичної оцінності в німецькій лінгвокультурі необхідно встановити, які предмети (в широкому значенні) викликають естетичну реакцію як одну з найперших.

Лексико-фразеологічні засоби вербалізації концепту SCHÖNHEIT дають змогу розкрити особливості наукового, а також наївного, побутового розуміння краси, й визначити специфіку концептуалізації краси представниками німецької лінгвокультури, визначити національні стереотипи, прослідкувати історію, культуру та традиції народу в контексті розуміння краси. Це пояснюємо тим, що лексичне значення є культурно маркованим, і включає національні самобутні для кожної мови асоціації, пов'язані з певними словами. Фразеологічні одиниці, будучи репрезентантами лінгвокультурологічного концепту SCHÖNHEIT, відображають ціннісну складову, а культурологічну інформацію окреслюємо з внутрішньої форми фразеологізмів, де наявні релікти культури (міфи, архетипи, звичаї, традиції), які віддзеркалюють історичні події та елементи матеріальної культури.

У другому розділі **«Методологічні засади дослідження лінгвокультурологічних особливостей концепту SCHÖNHEIT, вербалізованого лексичними та фразеологічними одиницями німецької мови»** окреслено сутність взаємодії мови та культури, описано специфіку концептуальної картини світу та показано механізми її реалізації у мові; розроблено комплексну методику дослідження лексичних та фразеологічних засобів вербалізації лінгвокультурологічного концепту SCHÖNHEIT.

Методологічною основою дослідження лінгвокультурологічного концепту є проблема взаємодії мови та культури, оскільки мова залежить від культури, відображає її за допомогою наявного арсеналу засобів, реагує на зміни культури, видозмінюється разом із змінами її елементів і форм; одночасно культура, особливо елементи духовної культури, корелює з формами мовного вираження, і повною мірою залежить від останніх. Мова розкриває риси національного характеру; вона не лише підтверджує саме існування національного характеру як явища, але і висвітлює його малопомітні аспекти та грані.

У межах підходу, в якому мова розглядається як культурний код нації, основоположними є дослідження таких вчених, як-от: А. Вежбицька, Ф. Боас, Л. Вайсгербер, В. фон Гумбольдт, О. А. Потебня, Е. Сепір, Б. Уорф, які доводили, що межі мови нації означають межі світогляду людини. До числа основних категорій лінгвокультурології як комплексної науки про взаємодію мови та культури, детально представлених у працях М. П. Алефіренко, С. Г. Воркачова, В. І. Карасика, В. А. Маслової, Г. Г. Слишкіна, відносять поняття концепт та картина світу. Концепт отримує своє мовне вираження в процесі комунікації, вербалізуючись і репрезентуючись за допомогою мовних засобів.

Розроблена комплексна методика дослідження лексичних та фразеологічних засобів вербалізації лінгвокультурологічного концепту SCHÖNHEIT включає 7 послідовних етапів:

- 1) аналіз тлумачення прикметника *schön* як базової лексичної репрезентації концепту SCHÖNHEIT в різних тлумачних словниках;
- 2) етимологічний розбір та історичний коментар прикметника *schön*;
- 3) визначення активаторів концепту SCHÖNHEIT та їх частотність у

діахронії, зокрема у давньо- та середньовісньонімецький періоди;

4) моделювання ЛСГ *schön* та ЛСГ *Schönheit* із застосуванням методу словникової дефініції;

5) розбір найчастотніших словосполучень з прикметником *schön* та іменником *Schönheit*;

6) опис та коментар похідної лексики, а також її частотність;

7) інтерпретативний аналіз ціннісно-маркованих висловлювань (фразеологізмів, паремій, афоризмів), які вербалізують концепт SCHÖNHEIT із залученням даних корпусу Інституту німецької мови у м. Мангейм (найбільшого у світі електронного зібрання сучасних німецькомовних текстів) для визначення частотності фразеологічних одиниць та специфіку їх вживання в сучасній німецькій мові.

У третьому розділі «Лексичні засоби вербалізації концепту SCHÖNHEIT крізь призму синхронії та діахронії» визначено активатори концепту SCHÖNHEIT у діахронії, зокрема в давньо- та середньо-, та нововісньонімецький періоди; описано лексичні засоби вербалізації концепту SCHÖNHEIT у сучасній німецькій мові.

Концепт SCHÖNHEIT виявляє велику кількість номінацій, що свідчить про номінативну щільність даного концепту, а багатостороннє позначення в мові отримують саме ті предмети, процеси та явища позамовної діяльності, які є для лінгвокультури найбільш цінними (В. І. Карасик). У свідомості носіїв мови об'єктивується лексемами *schön* та *Schönheit*, що пояснюємо їх вищою частотністю в порівнянні з лексемами з подібним семним наповненням; окрім того, вони найбільш узагальнено виражають значення краси. Глибинним ядром цієї структури є лексема *schön*, від якого походить іменник *Schönheit*.

Лексема *schön* походить має спільногерманське походження, про що свідчать паралелі в германських мовах: двн. *scôni*, гот. *skauns*, дсакс. *skôni*, снн. *schône*, *schôn*, дфриз. *skêne*, *schên*, *schôn*, а.-сакс. *scîne*, *sciêne*, *scêne*, с.-англ. *schene*. Ці форми співвідносяться із спільногерманським *sceawian* «красивий», «блискучий».

В. В. Левицький та К. Уоткінс співвідносять сему 'красивий' з семою 'блистити', а також 'світлий' та 'яскравий' в ряді мов індоєвропейської групи: кімр. *berth* «красивий», двн. *beraht*, гот. *bairhts* «світлий», «ясний», грец. *phorkos* «білий», і реконструюють вихідний і.-є. корінь **bher* – «білий», «блискучий».

Відповідно до компонентного аналізу основними семами прикметника *scôni* (нім. *schön*) у давньо- та середньовісньонімецький період (бл. 700–1050 pp.) є:

1. 'glänzend', 'strahlend' – який сяє, блищить: *zi in quam boto scôni, engil scîntenti* (Otfrid von Weîßenburg) – (авм.) раптом з'явилися прекрасні посланці, сяючі янголи.

2. 'warm', 'sonnig' (*das Wetter*) – тепла, сонячна (погода): *in demo scônen wetere* (Williram von Ebersberg) – (авм.) за гарної погоди.

3. 'von vollendeter Gestalt' – бездоганний: *himilrîchi hôhazjoh paradys so scônaz* (Otfrid von Weîßenburg) – (авм.) Царство небесне, також Рай прекрасні.

4. 'attraktiv', 'von schönem Aussehen' – привабливий, який гарно виглядає: *heil magad zieri, thiarna so skôni* (Otfrid von Weîßenburg) – (авм.) бездоганна дівчина, найпрекрасніша діва;

5. 'stimmungsvoll', 'begeistert' – який надихає, захоплює: *ist thâr wiht so sarphes*

odo iawiht ouh so gelphes: / iz wirdit in girihtîzi scôneru slihtî (Otfrid von Weîßenburg) – (авт.) все, що є грубим чи зарозумілим, буде відшліфоване справжньою красою.

Отже, якщо говорити про ознаки лінгвокультурологічного концепту SCHÖNHEIT у давньоверхньонімецький період, то в центрі кольорова і божественна ознака. Глибоко християнізоване середньовічне суспільство вбачало красу у божественному світлі, яке є благом. Абсолютна божественна краса є метою духовних пошуків віруючої людини. Середньовічна свідомість, по-перше, конкретна, а по-друге – трансцендентна, тому для неї прекрасне все, що йде від Бога (У. Еко). Бог втілює найвищу довершеність, котра тісно пов'язана з небесним, божественним. Разом з тим, Бог є світлом, а значить, все красиве неодмінно має бути насичене світлом, сяйвом та блиском як символами божественної природи. світу.

У середньоверхньонімецький період (1050–1350 pp.) склад прикметника *schone* доповнився семами:

1. 'unschuldig' – невинний: *ich stehe hy als ein schoner man, der nu obirwunden ist mit keynen boszen dingen* (Die Magdeburger Fragen) – (авт.) я визнаю його невинним, який ніколи не вчиняв погані речі;

2. 'freundlich' – дружелюбний: *umbe schæne huote wir geben michel guot, / daz ir genædiclîchenan iwren vîenden tuot* (Das Nibelungenlied) – (авт.) ми щедро вам відплатимо казною і добром за ваше дружелюбне ставлення;

3. 'mit feinen Manieren' – який має гарні манери: *der wirt und sîne recken enpfiengen sô den gast, / daz in an ir zûhten vil lützel iht gebrast. / des begunde in nîgen der wætlîche man, / daz si im heten grûezen sô rehte schône getân* (Das Nibelungenlied) – (авт.) господар та його витязі зустріли чоловіка, радо його вітали; знатний чоловік низько поклонився перед ними, за те, що його так привітно зустріли;

4. 'wohlklingelnd' – милозвучний: *vor dem walde in einem tal / tantaradei, / schône sanc diu nahtegal* (Walter von der Vogelweide) – (авт.) перед лісом на галявині виспівував соловейко.

Встановлено, що у цей період виникли ФО *schænez brôt*, *schæn brôt* – білий (пшеничний) хліб; *grûezen schône* – доброго дня; *geribeniu schæne* – швидкоплинна краса; *schæne ist hæne* – краса оманлива; *schæne ist ân sin ein schwachez phant* – краса без розуму нічого не варта; *under schænem vel ist valscher rât* – краса оманлива; *iz en ist nicht allez golt daz glizzit* – не все те золото, що блищить.

У нововерхньонімецький період (≈ 1650 – до сьогодні) естетичне тісно переплітається з етичним. Краса визначається як естетична властивість буття, що повинна реалізувати свій найвищий етичний потенціал: *die unschuld ist das schönste kleid* (Günther bei Steinbach) – (авт.) невинність – найкращий одяг; *was schöne seelen schön empfunden / musz trefflich und vollkommen seyn* (F. Schiller) – прекрасні душею вбачають Прекрасне у Досконалому та Ідеальному.

Лексико-семантичне поле як одним із способів систематизації слів-репрезентантів концепту SCHÖNHEIT у німецькій мові дає можливість прослідкувати функціонування культурно-обумовлених стереотипів та національно-специфічних оцінок, а також отримати уяву про те, як сприймається та категоризується концепт SCHÖNHEIT в німецькій мовній свідомості.

Групування лексем лексико-семантичного поля на семантичній основі за інтегральними та диференційними семами встановлює концептуальні ознаки краси.

Концептуальні ознаки краси у історичному зрізі

Концептуальні ознаки краси	Давньоверхньонімецький період	Середньоверхньонімецький період	Нововерхньонімецький період
<i>keusch</i>	+		
<i>anmutsvoll</i>	+		+
<i>scharfsinnig</i>	+	+	
<i>fröhlich</i>		+	
<i>ehrentvoll</i>		+	
<i>angenehm</i>		+	+
<i>rein</i>		+	+
<i>vollkommen</i>		+	+
<i>geschmackvoll</i>			+
<i>märchenhaft</i>			+
<i>proportioniert</i>			+
<i>geschmückt</i>	+	+	+
<i>glänzend, strahlend</i>	+	+	+
<i>prächtig</i>	+	+	+
<i>von schönem Aussehen</i>	+	+	+

У сучасній німецькій мові пріоритетом при визначенні міри краси є зовнішній вигляд об'єкта. Це положення підтверджує розбір найбільш частотного оточення прикметника *schön* та іменника *Schönheit*. Згідно з результатами дослідження окреслено наступні тенденції:

1. актуалізація семи прикметника *schön* 'positiv auf das ästhetische Empfinden wirkend; von vollendeter Gestalt' (51,8% словосполучень): *die schöne Frau / Aussicht / Stadt / Welt; das schöne Mädchen / Bild; der schöne Schein; die schönen Künste; Frau / Musik / Landschaft / die Stadt / die Welt / das Dorf / das Haus ist schön; die Bilder sind schön;*

2. актуалізація семи 'angenehm' (28,3% словосполучень): *das schöne Gefühl; schöne Worte / Dinge / Sachen; das Leben / das Fliegen / der Sieg ist schön;*

3. актуалізація семи 'gut', 'anständig' (13,6% словосполучень): *das schöne Buch / Beispiel / Geschenk; der schöne Name; schöne Regelmäßigkeit; die Geschichte / der Fußball ist schön;*

4. актуалізація семи 'klar, nicht trübe' (6,3% словосполучень): *der schöne Tag; das schöne Wetter; der Tag / das Wetter ist schön.*

Сема іменника *die Schönheit* 'schönes Aussehen' простежується у 18,1% словосполучень: *weibliche / blonde / dunkelhaarige Schönheit; Schönheit des Körpers; Schönheit des Gesichts*. Для 81,9% провідною семою є 'etwas besonders Schönes', а семантичний зв'язок реалізується за однією з багатьох сполучувальних потенцій сем кожного окремо взятого слова: *landschaftliche / architektonische / zeitlose / makellose / atemberaubende / strahlende / überwältigende / vollkommene / spröde / betörende / erhabene / unvergleichliche / überirdische / herbe / exotische / bizarre Schönheit, Schönheit der Landschaft / der Natur / der Insel / der Heimat / des Ortes / der Umgebung / der Berge / der Gegend / der Küste / der Musik / des Klanges / der Melodie / des Tons / der Sprache / des Bildes / der Form / der Schöpfung / des Augenblickes.*

Похідна лексика є формою мовної об'єктивації концепту SCHÖNHEIT, відображає як була сприйнята певна реалія у світі «яким він є» – через посилання на які (початкові, мотивуючі) сутності (об'єкти, дії, якості тощо) вона була осмислені, а потім названа», яскраво відтворює культурно-історичну специфіку певного мовного колективу і становить значну цінність для лінгвокультурологічних досліджень.

Словотвірне поле SCHÖNHEIT складається з трьох мікрополів: *краса як явище* (30 лексем), *краса як процес* (9 лексем), *краса як ознака* (7 лексем). Частотність вербалізації певної концептуальної ознаки виражається кількістю використання відповідних репрезентантів концепту. Припускаємо, що частотність вербалізації певної ознаки концепту свідчить про її комунікативну затребуваність та значущість для лінгвокультури.

Виходячи з аналізу словотвірних потенцій прикметника *schön*, який здійснює базову вербалізацію концепту SCHÖNHEIT, та порогової величини 5 000 посилань згідно з даними корпусу Інституту німецької мови у м. Мангейм, доходимо висновку, що кількість похідних лексем першого рівня становить 45.

Краса як явище (ядро – іменник *die Schönheit*) представлена мікрополями:

- 1) ідеал краси: *das Schönheitsideal, der Schönheitskult, der Schönheitssinn* та ін.;
- 2) оцінка погоди: *das Schönewetter, die Schönewetterlage, die Schönewetterperiode*;
- 3) краса об'єктів: *die Formschönheit, die Naturschönheit*;
- 4) фізична краса людини, яке в сукупності складається з 18 лексем і в свою чергу пов'язане з семантичним полем дій, що ведуть до: засобів створення фізичної краси (*die Schönheitsoperation, die Schönheitskorrektur, die Schönheitsreparatur* та ін.); демонстрації краси (*der Schönheitswettbewerb, die Schönheitskonkurrenz*); місця створення краси (*der Schönheitssalon, die Schönheitsfarm*); оцінки краси людини (*der Schönheitspreis, der Schönheitsfehler, die Schönheitskönigin* та ін.)

Ядром словотвірного поля **краса як процес** є синонімічні дієслова *sich verschönern* та *sich schönmachen* із загальним значенням «процес створення краси самою людиною». Ядро показує «процес створення краси людиною», і «результат цього процесу». Краса як процес актуалізує:

- 1) прикрашання дійсності з певним відтінком абстрактності і узагальненості значення: *beschönigen, schönfärben, schöntun, schönreden*;
- 2) поведінку людини: *schöngeistern*;
- 3) покращення стану неживого предмету: *schönen*;
- 4) краснопис: *schönschreiben*.

Красу як ознаку (ядро – прикметник *schön*) моделюємо в межах трьох мікрополів: іронічна ознака (*schöngeistig*), краса дії людини (*schönrednerisch, schöngeistig*), найвищий ступінь краси (*engelschön, bildschön, wunderschön*).

Четвертий розділ «Фразеологічні засоби вербалізації концепту SCHÖNHEIT у німецькій мові крізь призму лінгвокультурології» присвячено аналізу фразотворчої активності лексем ЛСГ *schön* та *Schönheit*; визначенню специфіки концептуалізації SCHÖNHEIT фразеологічними одиницями німецької мови; дослідженню особливостей вербалізації концепту SCHÖNHEIT пареміями німецької мови.

Специфічною властивістю фразеології є акцентуація найбільш значущих рис чи якостей людини, у зв'язку з чим створюються певні стереотипні уявлення про красу, в першу чергу, про зовнішність. В основі естетичної оцінності фразеологізмів лежить

особлива функція, – ціннісна предметність, здатність об'єкта бути значущим, що характеризує всю практичну діяльність індивіда і тому закономірно відображається в мовній свідомості і комунікативній поведінці. У свою чергу, цінності виражаються у вигляді оцінних структур – результатів порівняння оцінюваного з якимось ідеалом або еквівалентом. Еталон порівняння виступає ідеалом краси.

Концепт SCHÖNHEIT вербалізується головним чином через естетичні та етичні оцінні структури, яким найбільш притаманне поняття архетипу. Для вираження позитивної естетичної оцінності у німецькій мові характерне звернення до міфологічних та біблійних образів, які символізують еталон довершеної краси, наприклад: *Фрейї, Вотана, Афродіти, Адоніса, Грацій, Бога, янгола, Марії*; до фольклорних: *Білосніжка*; до образів із реального життя: *Діва, лялька*.

Наприклад, янгольська краса вербалізується у німецькій мові лексевою *Engel*: *Hardy Krüger junior ist die Idealbesetzung für den Prinzen. Er sieht einfach großartig aus – Gesicht wie ein Engel, Figur wie ein Adonis - welche Frau bleibt da kalt?* (Die Zeit, 02.06.2014). Янголів ототожнюють з невинною, безгрішною, абсолютною красою з часів Середньовіччя та раннього Відродження. Їх зображують андрогінами або юножіночними. З XII ст. для підкреслення їх безгріховності янголів уособлюють немовлята. Компонент *Engel* у значенні позитивної естетичної оцінності зустрічається у фразеологічних одиницях *jemand ist schön wie ein Engel; jemand sieht aus wie ein Posaunenengel; ein Gesicht wie ein Posaunenengel; wie ein Posaunenengel wirken*.

Естетична оцінність не вкладається в практичні норми, оскільки розрізняють сублімовану (небесну) красу і красу земну, повсякденну. Для неї властиві різні конотації, що стосуються не лише привабливої зовнішності, але й манери поведінки, спілкування, внутрішніх якостей, за рахунок яких компенсуються окремі недосконалості зовнішності (Т. В. Гончарова).

Ця теза підтверджується ФО *ein wahrer Engel*. З аналізу публіцистичних текстів німецькою мовою випливає, що ця ФО вербалізує поєднання етичного та естетичного, внутрішньої та зовнішньої краси, наприклад: *Miriam war immer ein wahrer Engel gewesen, ausgesprochen vernünftig, schon als kleines Kind* (Heilbonner Stimme, 10.03.2017).

Матеріал дослідження становлять 405 ФО, які концептуалізують: 1) красу людини (насамперед жінки); 2) струнку, пропорційну (для чоловіків – кремезну) фігуру; 3) святкове вбрання.

Красі жінки надають особливу цінність. У сучасному світі феномен «красива жінка» набуває нових змістів, перетворюючись в культурно-національний символ, який свідчить про соціально-демографічний, економічний статус в суспільстві. Тому понятійний апарат для опису краси жінок розвинутий надзвичайно добре. Жінок називають *die Krone der Schöpfung; das schwache / zarte / schöne Geschlecht; eine Diva; eine Modepuppe; eine Grazie; Aphrodite* та *Venus: Dieses Geschlecht, das, wenn es auch nicht durch Schönheit herrschte, schon alleine deswegen das schöne Geschlecht heißen müsste, weil es durch Schönheitssinn beherrscht wird ...* (Ф. Шіллер).

Аналіз фразеологічних одиниць німецької мови, які вербалізують концепт SCHÖNHEIT, виявив закріплення так званого гастрономічного підходу при номінації жіночої краси, для якого провідною є метафора «жінка – ласий шматочок» (В. М. Телія): *eine Zuckerpuppe; sie ist zum Fressen ; eine süße Puppe; zum Anbeißen aussehen; (so richtig)...zum Reinbeißen sein*.

Наприклад, ФО *zum Anbeißen aussehen* та її трансформації *zum Anbeißen süß*, *zum Anbeißen sexy*, *zum Anbeißen* широко використовується у сучасній німецькомовній публіцистиці, що підтверджується даними корпусу (686 посилань): *Kristen Stewart macht als Bella ihrem Filmnamen alle Ehre. Sie sieht zum Anbeißen aus und leidet – dezenter als in den Vorläuferfilmen – in Großaufnahmen, während Robert Pattison als blasser Untoten-Romeo cooler Galan bleibt* (Mannheimer Morgen, 13.07.2010).

В основі зооморфних порівнянь лежить твердження «жінка – це тварина» (А. Л. Орел). Кінетичні характеристики молодої дівчини (манера рухатися, граційність, стрункість, а також бадьорість та жвавість) концептуалізуються в німецькій мові за допомогою метафоричного порівняння з котом та жуком: *eine fesche Katze sein; ein netter / reizender / süßer / flotter / kesser Käfer sein; eine kesse Biene sein*, які, однак, не відрізняються високою частотністю (менше 25 посилань): *Dieser Wimpernaufschlag, und der Blick erst. Was für ein flotter Käfer, Verzeihung Beetle, wie es neudeutsch heißt. Daran konnte unser Fotograf Holger Arndt nicht vorbeigehen* (General-Anzeiger, 21.09.2012).

Стереотипні ознаки краси у німецькій мові ототожнюються з:

- 1) молодістю: *wie ein Borsdorfer (Stettiner) Apfel / wie ein Apfel im März sein / aussehen; schön wie der (junge) Tag / Frühling / Morgen;*
- 2) здоровим кольором обличчя та червоними щічками: *gesunde / blühende / frische Farbe haben; aussehen wie eine Pfingstrose / Päonie / wie Milch und Blut;*
- 3) якістю та кольором волосся (світлим та темним): *ein blondes Gift; Mädchen mit blondem Haar, die lieb ich immerdar; Haar, (so) schwarz wie Ebenholz; Haar (weich) wie Seide, seidenes Haar;*
- 4) блиском в очах: *Augen funkeln / leuchten wie (zwei) Sterne / glühende Kohlen;*
- 5) особливим магнетизмом: *j-n / die Leute wie ein Magnet anzeihen;*
- 6) оптимізмом та посмішкою, бадьорістю та жвавістю: *wie das blühende / ewige Leben aussehen / wirken / ausschauen.*

Критерієм краси є, зокрема, ідеальна фігура. Для німецького етносу бути товстим означає бути лінивим та безініціативним, стрункість, навпаки, асоціюється з дисципліною, самоконтролем та активною життєвою позицією (А. Грьонер). Це не могло не відобразитись у фразеології німецької мови.

Аналіз корпусу Інституту німецької мови у м. Мангейм підтверджує надзвичайну важливість стрункості у сучасному світі. До найбільш частотних фразеологічних одиниць (більше 1000 посилань) належать: *(absolut) fit (sein), rank und schlank (gewachsen) sein, auf schlanke Linie achten, schlanke Linie (haben).*

Серед німецьких фразеологічних одиниць, що актуалізують концепт SCHÖNHEIT, досить частотними є стійкі порівняння у вигляді образів-еталонів, які позначають назви тварин та рослин, а також предметів та речей реального світу, тобто відображають зооморфний, фітоморфний та артефактний код культури відповідно (Л. В. Гайдученко). Фітоніми й зооніми, крім своїх номінативних значень, наділені ще й символічними, які виражають своєрідність світовідчуття та світорозуміння народу (Л. І. Белехова). Так, струнку людину називають *schlank wie ein Reh / eine Tanne / die Pinie / eine Gerte (sein), gerade (gewachsen) wie eine Tanne (sein); gertenschlank (sein): Und er [PewDiePie] ist das perfekte Teenie-Idol: Ein Beau*

mit stahlblauen Augen, blondem, etwas längerem Haar, gertenschlank und unrasiert (NZZ am Sonntag, 22.06.2014).

Для німців ведмідь є однією з ключових фігур в символіці, й уособлює впертість та розум, спокій та безтурботність. Згідно повір'я, найхоробріші воїни після смерті відроджуються у подобі ведмедів, оскільки у германців ведмідь вважався королем звірів завдяки силі, дикості та хоробрості, тому що він відображав їх войовничий дух.

ФО *ein richtiger / rechter Bär sein* та *ein Kerl / Mann wie ein Bär* містять естетичну оцінність, оскільки вказують не лише на силу, а й на високий зріст та міцну статуру: *Er fühle sich den Bären manchmal ähnlicher als den Menschen, meint Kraml, ein Mann von großer und kräftiger Statur, ein Naturbursche mit muskulösen Händen und einem breiten Lachen – ein Mann wie ein Bär buchstäblich* (Hannoversche Allgemeine, 03.05.2008).

Висока частотність фразеологічних одиниць, які концептуалізують одяг, вказує на актуальність одягу як засобу соціальної конкуренції між широкими верствами населення. Німецька мова налічує 23 фразеологічні одиниці зі значенням «надіти парадний костюм, вбратися» та «у святковому вбранні, гарно вбраний», які, відповідно до аналізу публіцистичного дискурсу, мають семантичні відмінності.

Так, ФО *in großer Uniform* та *mit allen Orden und Ehrenzeichen (erscheinen)* мають сему 'militärisch' і вживаються, в першу чергу, щодо святково вбраних крон-принців, офіцерів, генералів та маршалів; ФО *in großer Toilette* передбачає вечірню сукню, смокінг, коштовності, хутро; *in Frack und Lack* стосується виключно елегантно і вишукано вбраних чоловіків; *in Samt und Seide* позначає людину у вишуканому вечірньому чи коктейльному вбранні, вбрання представників королівської династії; *wie aus dem Ei gepellt / geschält* передбачає, що людина вбрана у все нове для особливої події; *im Sonntagsstaat erscheinen* у сучасній німецькій мові ототожнюється переважно із селянами: *Die Fischer tragen an diesem Sonntag ihr Festgewand – blau-weiß-gestreifte Hemden, weiße Anzüge, auch elegante Strohhüte. Und die Frauen zeigen sich im Sonntagsstaat mit Kopftuch und adretter Schürze* (Taunus Zeitung, 02.08.2014).

Велику групу утворюють синонімічні ФО з компонентами *Wichs*, *Gala* та *Schale*. Найменшою частотністю характеризуються вирази з компонентом *Wichs* (менше 5 посилань), оскільки належать до фразеологізмів, що вийшли з ужитку. Сьогодні іменник *der Wichs* слугує офіційною назвою традиційного святкового одягу членів студентських угруповань, наприклад: *Vor der Aufführung zogen die Studenten in Zweier-Reihen singend mit langsamen Schritten zum Theater. Voran der Präside in Wichs mit Federhut und Handschuhen* (Thüringer Allgemeine, 13.03.2001), однак вирази *sich in Wichs werfen / schmeißen / setzen* та *in Wichs sein* вважаються в сучасній німецькій мові застарілими та вульгарними у зв'язку з пейоративним значенням дієслова *wichsen*, що виникло в мові солдат під час першої світової війни..

Значно більшою частотністю вирізняються фразеологізми з компонентом *Gala*, що має значення «святкове вбрання». У сучасній німецькій публіцистиці зафіксовано вживання таких виразів із компонентом *die Gala*: *in Gala* (80 посилань), *sich in Gala werfen / schmeißen / stürzen* (29), *in Gala gekleidet* (11), *sich in Gala zeigen / präsentieren* (10), *in Gala erscheinen / auftauchen / auftreten* (10), *in voller Gala* (5).

ФО із компонентом *die Schale*: *sich in Schale werfen / schmeißen / stürzen* (більше 10000 посилань), *in Schale* (1614 посилань), *sich in Schale zeigen / präsentieren* (65), *fein in Schale* (46), які в тому числі були засвідчені в літературі ХХ ст., виникли в

тюремному жаргоні як трансформація виразів *sich in Gala werfen /schmeißen, in Gala sein* та *in (voller) Gala*, наприклад: *Etliche der anwesenden jungen Herren zeigen sich in Schale samt Hemd und Krawatte – und Turnschuhen* (St. Galler Tagblatt, 09.07.2011).

У німецькій мові концепт SCHÖNHEIT вербалізується пареміями – афоризмами та висловлюваннями народного походження повчального характеру, передусім прислів'ями та приказками, які є результатом соціально-історичного досвіду народу.

Аналіз 108 паремій виявив нові зв'язки концептуального поля SCHÖNHEIT з іншими концептами. Існують людські якості, які можуть бути оцінені вище за красу, – це розум, хазяйновитість, чесність, тоді як дурість часто супроводжує привабливу зовнішність: *Tugend und Schönheit stehen einander wohl an; je schöner das Weib, je mehr Schmutz in Keller und Küche; ein gutes Herz macht ein schön Gesicht; schön Angesicht verbirgt / verdeckt oft ein hässliches Herz.*

Простежується зв'язок краси з такими концептами як ANMUT, SCHAM, FROMMIGKEIT: *Die Schönheit ist der schönen Weiber Feind, / Wenn frommer Sinn sich nicht mit ihr vereint* (Ф. фон Логау); *schön und fromm ist Willkomm'; Schönheit mit Scham ist zwiefache Schönheit.*

Лінгвокультурологічна специфіка позитивної естетичної оцінки у німецькій мові полягає у протиставленні зовнішньої та внутрішньої краси: *er sieht aus wie Wein, und ist doch Wasser; es gibt Frauen, die nicht schön sind, sondern nur so aussehen* (Карл Краус). Вказується на те, що дії особи і ставлення до неї оточення часто визначає ступінь естетичної оцінки її зовнішності: *schöne Kleider erhöhen / geben das Ansehen; ein schönes Kleid verthut (empfiehlt) die Leut'; ein Kleid macht aus einer hölzernen Figur eine schöne Maid.*

Незважаючи на оманливість зовнішнього вигляду відзначається його важливість: *ein schönes Weib ist eine Zierde des Hauses; ein schönes Gesicht ist die beste Empfehlung.* Краса має подвійний характер, з одного боку, вона швидкоплинна (така краса зазвичай належить живим істотам і людині): *Schönheit ist ein sehr vergänglich Gut; Schönheit ist eine Blume, die bald vergeht; auch Perlen verlieren ihren Glanz,* з іншого – вона вічна (така краса зустрічається в природі та у витворах мистецтва): *Wahre Schönheit altert nicht, sie entwickelt sich nur weiter* (Мартін Райзенберг).

ВИСНОВКИ

В основі дослідження вербалізації концепту SCHÖNHEIT лексичними та фразеологічними одиницями німецької мови лежать лінгвокогнітивні, психолінгвістичні, лінгвокультурологічні, філософські та естетичні підходи.

У лінгвокогнітивних теоріях концепт визначають як ментальне утворення у свідомості індивіда, психолінгвісти тлумачать феномен у річищі психічного життя людини, лінгвокультурологи розглядають концепт як національно специфічний компонент концептуальної картини світу, філософи вбачають у концепті категорію знань лінгвоспільноти, естети висувають на передній план духовні колективні знання про навколишній світ.

На наш погляд, концепт є образно організованим знанням окремої лінгвокультури про певне явище культури, що актуалізується на різних мовних рівнях. Структура концепту тернарна, охоплює поняття, образ і цінність. Природа цих компонентів діалектична, детермінована розвитком національної культури.

Підґрунтям концепту SCHÖNHEIT у німецькій мові є знання етносу про красу з позитивною естетичною оцінністю. Лінгвокультурологічний концепт SCHÖNHEIT вербалізується лексичними та фразеологічними одиницями.

Студіювання матеріалу доводить, що протягом розвитку суспільства уявлення етносу про красу зазнали змін. Концептуальними ознаками краси у давньоверхньонімецький період є: *glänzend, geschmückt, prächtig, anmutsvoll, keusch, scharfsinnig*; для середньовірногонімецького періоду характерні такі ознаки, як-от: *glänzend, geschmückt, prächtig, vollkommen, rein, fröhlich, angenehm, geistig schön (gut, tüchtig, freundlich, liebevoll, klug, vornehm)* та *ehrenvoll*.

Лексичні одиниці сучасної німецької мови поділено та угруповано за польовим принципом. Виділяємо ядро у вигляді прикметника *schön* та периферію, до якої належать 70 лексем із значенням зовнішньої краси людини, тварини, природи, інфраструктури, творів мистецтва, тощо, а концептуальними ознаками краси є *von schönem Aussehen, betörend, lobenswert, ausgewählt, angenehm, märchenhaft, harmonisch, klar, geschmackvoll*.

На комунікативному рівні прикметник *schön* актуалізує семи *'positiv auf das ästhetische Empfinden wirkend; von vollendeter Gestalt', 'angenehm', 'klar, nicht trübe', 'gut', 'anständig'* та матеріалізує жіночу красу, красу кулінарних виробів, красу природи, ландшафтів, красу часового відтінку, психічну красу, психологічну та соціальну, манеру мовлення, позитивну/негативну поведінку, інтенсивність ознаки.

Вільні словосполучення іменника *Schönheit* характеризуються двома тенденціями: тенденцією до відображення краси частини тіла людини (жінки), а саме: обличчя, волосся, тулуба, плечей, спини, ніг, рук; та тенденцією до метафоризації навколишнього світу (природи), частини ландшафту або ландшафту загалом, абстракції.

У публіцистичному дискурсі виокремлено поєднання іменника *Schönheit* із прикметниками *zeitlos, makellos, atemberaubend, strahlend, überwältigend, vollkommen, spröde, betörend, erhaben, unvergleichlich, überirdisch*, які передбачають вербалізацію неземної ідеальної краси або краси дивної, екзотичної.

Ядро є матрицею для процесу словотворення. Зареєстровано 45 елементів, які утворюють три мікрополя: 1) краса як явище: *der Schönheitsbegriff, das Schönheitsideal, der Schönheitskult*, тощо; 2) краса як процес: *beschönigen, schönfärben, schöntun*, тощо; 3) краса як ознака: *engelschön, bildschön, wunderschön*, тощо.

У дисертації досліджено фразотворчу активність лексем лексико-семантичного поля *schön* та *Schönheit*. Встановлено, що найбільшою продуктивністю у складі ФО з позитивною естетичною оцінністю характеризуються лексеми *schön* (187 ФО) та *Schönheit* (48 ФО). Значно менш продуктивними є лексеми, які зустрічаються у складі менше дев'яти ФО: *gut* (9 ФО), *fein* (7), *hübsch* (3), *nett* (3), *paradiesisch* (1), *märchenhaft* (1), *elysisch* (1), *golden* (1), *schick* (1), *angenehm* (1), *geil* (1); *die Pracht* (8), *die Anmut* (3), *der Schick* (2), *der Reiz* (1), *die Herrlichkeit* (1).

Ми притримуємось точки зору вчених, які розуміють фразеологічні одиниці як семантично пов'язані поєднання слів і пропозицій, які відтворюються у мові у фіксованому співвідношенні семантичної структури та певного лексико-граматичного складу. Паремію інтерпретуємо як стійку фразеологічну одиницю, яка являє собою цілісне речення дидактичного змісту. Стійкість, відтворюваність, цілісність значення зближують паремії з фразеологічними одиницями. Розподіл

паремій на прислів'я, приказки та афоризми визначаємо на основі структури, змісту, смислу, образу, функцій, прагматики.

Фразеологічні одиниці, що об'єктивують лінгвокультурологічний концепт SCHÖNHEIT у німецькій мові диференційовано на три основні підгрупи: 1) краса людини (жінки), 2) краса тіла, 3) краса одягу.

Красу людини мислять як тимчасову, швидкоплинну, неземну, неординарну, і навіть негативну; краса тіла апелює до певного еталону, взірця, досконалості, стереотипу, божественності, сакральності, метафори; краса одягу передбачає не тільки наявність естетичного смаку, але й бажання наслідувати пануючі в суспільстві ідеали або модні тенденції чи одягати новий одяг через особливі події.

Реконструйовано культурний архетип концепту SCHÖNHEIT у німецькій мові, а саме: міфічні образи (Фрейї, Афродіти, грацій; Вотана, берсерків, Адоніса), біблійні (Марії, янголів), фольклорні (Білосніжка). Стереотипні ознаки краси як позитивної естетичної оцінності в німецькій мові тотожні войовничому духу, фізичній силі, високому зросту, міцній статури, якості й кольору волосся (світлий), шкіри (білий), блиску в очах, стрункій фігурі, модному / гарному одягу.

У німецькій лінгвокультурі простежується застережливе ставлення до зовнішньої краси людини, зовнішня краса порівнюється з внутрішнім світом, протиставляється таким якостям, як-от: доброзичливість, стриманість, сором'язливість, набожність, турботливість, хазяйновитість. Німецькомовні паремії не стільки збагачують зміст концепту SCHÖNHEIT раціональністю, емотивністю, духовністю, релігійністю, скільки висвітлюють позитивну естетичну оцінність духовної краси. Тут краса постає у дуальному форматі: як швидкоплинна та вічна. Швидкоплинність краси корелює із фізичним часом та якістю його руху, вічність не підпорядковується фізичному часу і не залежить від його рух чи якості.

Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо в порівняльному аналізі суб'єктивно-оцінних та асоціативних змістів концептів SCHÖNHEIT а аналогічними в німецькій та англійській мовах; у дослідженні особливостей вербалізації концепту SCHÖNHEIT у швейцарському та австрійському варіантах німецької мови; у висвітленні взаємозв'язків між концептом SCHÖNHEIT та іншими лінгвокультурологічними концептами. Дослідження можуть також відображати більш широкий погляд на описаний концепт, а саме: дуальність прекрасного та потворного у ціннісній картині світу (на матеріалі німецької мови) та дискурсивного втілення цих концептів у текстах реклами.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Коваль І. І. Актуалізація краси людини фразеологічними одиницями сучасної німецької мови // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова. 2016. Випуск 14. С. 104–112.
2. Коваль І. І. Історико-культурний розвиток концепту SCHÖNHEIT у VIII–XIV століттях // Нова філологія. Збірник наукових праць. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2014. № 61. С. 39–43.
3. Коваль І. І. Концепт КРАСА крізь призму філософії (на матеріалі фразеологічних одиниць німецької мови) // Науковий вісник Східноєвропейського

національного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. Мовознавство. Луцьк : Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. 2013. Випуск 18 (267). С. 161–165.

4. Коваль І. І. Лексична сполучуваність ядрових лексем концепту SCHÖNHEIT // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія. Одеса : Міжнародний гуманітарний університет. 2017. Вип. 27. Т. 2. С. 58–61.

5. Коваль І. І. Понятійна складова концепту SCHÖNHEIT в сучасній німецькій мові // Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград : Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. 2014. Випуск 127. С. 240–245.

6. Коваль И. И. Фразеологизмы, репрезентирующие концепт SCHÖNHEIT в немецкой лингвокультуре. Вестник Челябинского государственного университета : Филология, Искусствоведение. Челябинск. 2014. № 7 (336). С. 165–168.

7. Коваль І. І. Аксіологічна компонента концепту SCHÖNHEIT у сучасній німецькій мові // Україна і світ : діалог мов та культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції : м. Київ, 01-03 квітня 2015 р. 2015. С. 167–169.

8. Коваль І. І. Естетичний аспект концепту КРАСА // Україна і світ : діалог мов та культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції : м. Київ, 3-5 квітня 2013 р. 2013. С. 129–139.

9. Коваль І. І. Концептуалізація краси в семантиці фразеологічних одиниць сучасної німецької мови // Україна і світ : діалог мов та культур : матеріали міжнародної науково-практичної конференції : м. Київ, 19-21 березня 2014 р. 2014. С. 174–175.

10. Коваль І. І. Методи дослідження вербалізації концепту SCHÖNHEIT засобами фразеології у сучасній німецькій мові // Сучасні тенденції у сфері лінгвістики, мовної комунікації та методики викладання іноземних мов : матеріали ІV міжнародної науково-практичної конференції : м. Тернопіль, 15-16 травня 2014 р. 2014. С. 93–95.

11. Коваль І. І. Проблеми взаємодії мови та культури як методологічна основа дослідження концепту SCHÖNHEIT // Рівень ефективності та необхідність впливу філологічних наук на розвиток мови та літератури : матеріали міжнародної-науково-практичної конференції : м. Львів, 28-29 березня 2014 р. 2014. С. 100–102.

12. Koval I. Phraseologische Mittel der Verbalisierung vom Konzept SCHÖNHEIT in der modernen deutschen Sprache // Молода германістика України між традицією та новаторством = Ukrainische Nachwuchsgermanistik zwischen Tradition und Innovation : Матеріали XXI Міжнародної науково-практичної конференції Асоціації українських германістів : м. Львів, 31 жовтня – 1 листопада 2014 р. 2014. С. 25–27.

АНОТАЦІЯ

Коваль І. І. Вербалізація концепту SCHÖNHEIT у лексичних та фразеологічних одиницях німецької мови: лінгвокультурологічний аспект. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 10.02.04 «Германські мови». – Херсонський державний університет, Херсон, 2018.

У реферованій роботі розглядаються лінгвокультурологічні особливості вербалізації концепту SCHÖNHEIT, що вербалізується засобами лексики та фразеології. Концепт SCHÖNHEIT визначається у дисертаційному дослідженні як знання німецької лінгвокультури про красу, для якого провідною є позитивна естетична оцінність.

Лексико-фразеологічні засоби вербалізації концепту SCHÖNHEIT дозволяють розкрити особливості наївного, побутового розуміння краси й уможливають розкриття специфіки концептуалізації краси представниками німецької лінгвокультури, визначити національні стереотипи, прослідкувати історію, культуру та ментальність народу в контексті розуміння краси. У дисертації було викладено історико-культурний розвиток концепту SCHÖNHEIT з діахронічного підходу, розглянуто лексичні засоби вербалізації концепту SCHÖNHEIT, зокрема особливості актуалізації концепту SCHÖNHEIT у давньо- та середньовісній німецькій періоди, а також історичний розвиток лексеми *schön* як ядра концепту SCHÖNHEIT, проаналізовано лексичні засоби вербалізації концепту SCHÖNHEIT у синхронії, в тому числі окреслено специфіку найчастотніших словосполучень з прикметником *schön* та іменником *Schönheit*, здійснено аналіз лексико-семантичних полів ядрових лексем концепту SCHÖNHEIT *schön* та *Schönheit*, охарактеризовано словотвірне поле як форму мовної об'єктивації концепту SCHÖNHEIT.

Для визначення ступеню взаємодії лексичного та фразеологічного рівнів було проаналізовано фразотворчу активність лексем лексико-семантичного поля SCHÖNHEIT; а також описано особливості концептуалізації краси фразеологічними одиницями німецької мови та охарактеризовано особливості вербалізації концепту SCHÖNHEIT пареміями німецької мови.

Ключові слова: концепт, лінгвокультура, позитивна естетична оцінність, лексико-семантичне поле, словотвірне поле, фразеологічна одиниця, паремія.

АННОТАЦІЯ

Коваль І. І. Вербалізація концепта SCHÖNHEIT в лексических и фразеологических единицах немецкого языка: лингвокультурологический аспект. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук (доктора философии) по специальности 10.02.04 «Германские языки». – Херсонский государственный университет, Херсон, 2018.

В реферируемой работе рассмотрены лингвокультурологические особенности вербалізації концепта SCHÖNHEIT средствами лексики и фразеологии. Концепт SCHÖNHEIT определяется в диссертационном исследовании как знание немецкой лингвокультуры о красоте, для которого положительная эстетическая оценка является ведущей.

SCHÖNHEIT является базовым этнокультурологическим концептом немецкой лингвокультуры, содержание которого постоянно меняется, дополняется и расширяется: от понимания красоты как явления, присущего исключительно богам, фараонам, а также людям, к красоте, присущей природе, одежде, сооружениям. В современной немецкой лингвокультуре красота воспринимается как внешняя форма – лицо, одежда, помещения, предметы быта, предметы интерьера. Произошел сдвиг

в системе национально-культурных ценностей и, в частности, в понимании красоты: смещение от «красивый-божественный светлый-уникальный» к «красивый-стройный спортивный-посредственный».

Лексико-фразеологические средства вербализации концепта SCHÖNHEIT позволяют раскрыть особенности наивного, бытового понимания красоты, обозначить специфику концептуализации красоты представителями немецкой лингвокультуры, определить национальные стереотипы, проследить историю и культуру народа в контексте понимания красоты.

Наличие большого количества номинаций концепта свидетельствует о его номинативной плотности. Номинативная плотность рассматривается в системе культурно-ценностных координат. Многостороннее обозначение в языке получают именно те предметы, процессы и явления внеязыковой деятельности, которые являются для лингвокультуры наиболее ценными. Вместе с тем необходимо учитывать и частоту вербализации того или иного концептуального признака, а именно количество использования соответствующих репрезентантов концепта. Предполагается, что высокая частота вербализации определенного признака концепта, то есть его коммуникативная востребованность, свидетельствует о его значимости для этноса.

В диссертации изложено историко-культурное развитие концепта SCHÖNHEIT в диахронии, рассмотрены лексические средства вербализации концепта SCHÖNHEIT, в частности историческое развитие лексемы *schön* как ядра концепта SCHÖNHEIT, проанализированы лексические средства вербализации концепта SCHÖNHEIT в синхронии, в том числе обозначено специфику наиболее частотных словосочетаний с прилагательным *schön* и существительным *Schönheit*, осуществлен анализ лексико-семантического поля SCHÖNHEIT, охарактеризовано словообразовательное поле как форма языковой объективации концепта SCHÖNHEIT.

Для определения степени взаимодействия лексического и фразеологического уровней проанализирована фразообразовательную активность лексем лексико-семантического поля SCHÖNHEIT; а также описаны особенности концептуализации красоты фразеологическими единицами немецкого языка и охарактеризованы особенности вербализации концепта SCHÖNHEIT паремиями немецкого языка.

Выборка фразеологических единиц в диссертации осуществлялась в соответствии с широким толкованием фразеологии, то есть под фразеологическими единицами понимается не только идиоматика – центр фразеологии, но и другие (периферийные) типы фразеологических единиц, в том числе имеющие структуру предложения – пословицы, поговорки, афоризмы, парные словосочетания, крылатые выражения. Так, в работе пословица определяется как устойчивое, короткое, образное, синтаксически оформленное высказывание поучительного характера, которое является результатом социально-исторического опыта народа; афоризм понимается как авторское высказывание, выраженное в лаконичной, отточенной форме, носит характер самостоятельного высказывания, главными характеристиками которого являются текстуальная автосемантичность и глубина содержания.

Ключевые слова: концепт, лингвокультура, положительная эстетическая оценка, лексико-семантическое поле, словообразовательное поле, фразеологическая единица, паремия.

SUMMARY

Koval I. I. Verbalization of Concept SCHÖNHEIT by Lexical and Phraseological Units of German: Linguocultural Aspect. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology (PhD): Speciality 10.02.04 – Germanic Languages. – Kherson State University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kherson, 2018.

This research focuses on the linguocultural specifics of verbalization the concept SCHÖNHEIT by means of lexical and phraseological units. Concept SCHÖNHEIT is realized as the knowledge of German linguoculture about beauty, for which a positive aesthetic evaluation is leading.

Lexical and phraseological means of verbalization of concept SCHÖNHEIT make it possible to reveal the peculiarities of a naive, typical understanding of beauty and to disclose the specifics of the conceptualization of beauty by representatives of German linguoculture, to define national stereotypes, to follow the history, culture and mentality of the people in the context of understanding of beauty. This is because the lexical meaning is culturally specific and includes national associations related with certain words that are unique in each language. The phraseological units, representing the concept, reflect the value component, and cultural information. It can be distinguished from the internal form of phraseologisms, which bear traces of culture (myths, archetypes, customs, traditions, etc.), reflect historical events and elements of material culture.

The large number of nominations of the concept indicates the nominative density of this concept. Multilateral notation get those subjects, processes and phenomena in the language, which are the most valuable for this culture. At the same time, it is necessary to take into account the frequency of the verbalization of a particular conceptual feature. It is expressed by the number of using of the corresponding representatives of the concept. It can be assumed that the more frequent a certain feature of the concept is verbalized, the higher its communicative demand is and thus, the more significant this feature for people is.

Key words: concept, linguoculture, positive aesthetic evaluation, lexical-semantic field, word-building field, phraseological unit, paroemia.